

Dorota Krystyna Rembiszewska
Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

DOPISEK DO WSPOMNIENIŃ PROFESORA JANUSZA SIATKOWSKIEGO O BADANIACH NA WARMII I MAZURACH

Profesor Janusz Siatkowski napisał do tego tomu tekst o badaniach terenowych, które prowadził na Warmii i Mazurach w latach pięćdziesiątych XX wieku. Artykuł ten zainspirował mnie do napisania swego rodzaju komentarza – dopisku, który byłby spojrzeniem na metody pracy terenowej dialektologa kilkadziesiąt lat temu, a ponadto uzupełnieniem materiałów gwarowych dotychczas niedrukowanych.

W 2009 roku otrzymałam od prof. Siatkowskiego cztery bruliony z notatkami prowadzonymi podczas wyjazdów w teren do ponad stu miejscowości w dawnych Prusach Wschodnich. Kiedy je czytałam, uderzyła mnie skrupulatność prowadzenia adnotacji, uporządkowanie czynionych przecież na bieżąco, w trakcie rozmów z informatorami, zapisów. Uwidacznia się dobre przygotowanie do eksploracji u początkującego wówczas dialektologa, konsekwencja wybranej metody. Sporadycznie występują luźne uwagi na stronach, gdzie były zapisywane odpowiedzi na pytania – tu młody językoznawca skupił się na wypełnieniu kwestionariusza, który opracowano na potrzeby badań na Warmii i Mazurach (był to przytaczany w artykule Janusza Siatkowskiego *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego* Witolda Doroszewskiego – dział *Budownictwo*).

Jak można wnioskować na podstawie odręcznie sporządzonych mapek, bardzo dokładnie planował etapy eksploracji, łącznie ze znajdowaniem informatorów.

Zapisy Janusza Siatkowskiego są jednocześnie cennym świadectwem tego, co się działo z autochtoniczną ludnością w latach pięćdziesiątych XX wieku na Warmii i Mazurach. Dostarczają kolejnych dowodów na to, jak szybko w czasach PRL pozbyto się dawnych mieszkańców, którzy najczęściej niedobrowolnie opuszczali rodzinne okolice. Na kilku stronach zeszytów pojawiają się bowiem informacje, że „Nie udało się znaleźć miejscowego informatora” – p. 311 Nidzica, „Nie znalazłem miejscowego informatora”. Zresztą podobne kłopoty sygnalizował (w poprawnej politycznie formule) Przemysław Zwoliński, który prowadził w 1948 r. badania z ramienia Komisji Ustalania Nazw Miejscowych:

Trudność wywoływał tylko fakt, że cofające się pod ciosami Armii Radzieckiej wojska hitlerowskie zmuszały ludność miejscową do ewakuacji, co wywołało duże zmiany migracyjne i w niektórych, przede wszystkim wschodnich, powiatach nie łatwo było spotkać odpowiedniego informatora (Zwoliński 1954: 286).

Na materiał sprzed prawie siedemdziesięciu lat warto też spojrzeć również jako na dokumentację zmian nazw miejscowych. J. Siatkowski zapisał dawne nazwy niemieckie oraz nazwy polskie, np. niem. *Kurwien*, pol. *Karwica*, gwar. *kur'ja*; niem. *Höhenwerder*, pol. *Występ*, gwar. *vistemp*. Ponadto, okazuje się, że obecnie są różnice w nazwach miejscowości polskich w porównaniu ze stanem z lat pięćdziesiątych, np. *Duże Laski* obecnie noszą nazwę *Laski Wielkie* (gm. Kalinowo). Badacz utrwalił także dawną nazwę Spychowa – *Pupy*, gwar. *pupi*, niem. *Puppen*. Ważnym uzupełnieniem są polskie gwarowe nazwy wsi w formie mianownikowej i w przypadkach zależnych, a niekiedy nazwy mieszkańców, np. *purda*, *do purdii*, *f purże*, *purżak*, *purżanka*.

W zeszytach Janusz Siatkowski podał nie tylko odpowiedzi na pytania kwestionariusza. W jednym z notatników zapisał wiele onimów. Szczególnie cenne są nazwy toni rybackich na jeziorach mazurskich, które już dzisiaj wyszły z użycia, a jeszcze pół wieku temu były w codziennym obiegu komunikacyjnym miejscowej ludności. Znajomość toni (dogodnych miejsc do ciągnięcia niewodu) miała ważne znaczenie dla rybaków, bo właśnie tam można było liczyć na najobfitsze połowy. Warto przy tym zwrócić uwagę, że w tekstach poświęconych hydronimom z obszaru Wielkich Jezior Mazurskich, pisanych na podstawie materiałów zbieranych w latach osiemdziesiątych XX wieku (Jacewicz 2006; Biolik 2010), niektóre terenowe nazwy wodne utrwalone przez Janusza Siatkowskiego nie zostały wymienione. Interesujących obserwacji językowych dostarczy zapewne porównanie rejestru toni na Śniardwach w miejscowości Zdory (gm. Pisz), z omawianych zeszytów, z nazwami toni na tym jeziorze w miejscowości Głodowo (gm. Ruciane-Nida) opublikowanymi przez Przemysława Zwolińskiego (1954).

Mikrohydronimy w notesach badacza są rozproszone – pojawiają się przy zapisach z poszczególnych wsi. Fonetyczny zapis pozwala uchwycić specyfikę miejscowej gwary i stanowi świadectwo występowania charakterystycznych leksemów i cech dialektalnych, które utrwaliły się w nazwach terenowych.

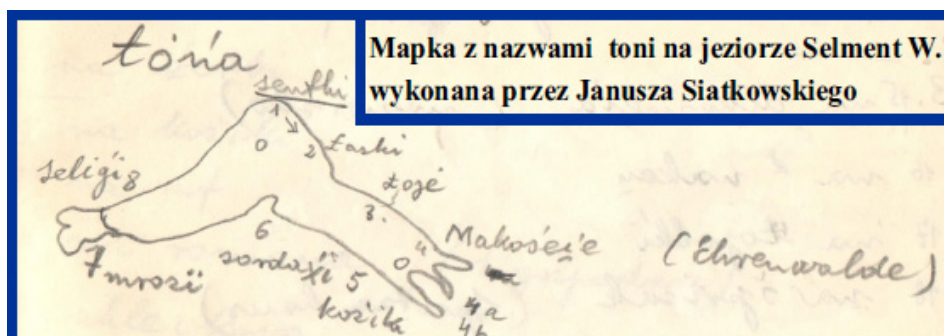
Nawet pobieżna analiza nazw toni uzmysławia, że przetrwały w tych toponimach elementy polskie. Często podstawą nominacji było polskie nazwisko lub imię gospodarza, do którego należały dom lub pole widoczne z danego miejsca na jeziorze, np.: *na χrieleskiego* (: Chmielewski), *na dadune* (: Daduna), *na dikomeja* (: Dikomej), *na grunka* (: Gruniek), *na hupceńaka* (: Hupceniak), *na imke* (: Imka), *na uupka* (: Lubek), *na matejusczyka* (: Matejuszczyk), *na puunskego* (Plonski), *na visockeego* (: Wysoczeki), *na marćina* (: Marcin), *na romana* (: Roman).

W zakresie fonetyki szczególnie znamienna jest wymowa ř (np. *na řike*); asynchroniczna wymowa spółgłosek wargowych miękkich (np. *do kańeńa* ‘do kamienia’, *do ýelgej guri*, *na zořijo*, *na źerbi*); pośrednia wymowa między i – y, oznaczo-

na w notatkach J. Siatkowskiego jako *i* (np. *na uolsice, na moģiui*); mięka wymowa *k, g* przed samogłoskami *e i a* (np. *na kempe, do roģa*), a także mazurzenie (np. *na řické, na struské*).

W poniższych onimach pojawiło się kilka nazw gwarowych znanych na dużym obszarze Mazur: *buchta* ‘zatoka’, *chojka, chójka* ‘świerk’, *sicie, sitki* ‘sitowie’.

Podaję cały wykaz nazw toni na jeziorze Selment Wielki. Dla łatwiejszej lektury sprowadzam zapisy do postaci ortograficznej, w nawiasie podaję za Januszem Siatkowskim wersję fonetyczną.

- Między wsią Sędkki (*sentki*) a wsią Łaski
- Na rzekę (*na řike*)
 - Do Krejcowego Roga (*do krejcovego roģa*)
 - Na Stójki (*na stuiķi*)
 - Do Sicia Kępy (*do řića kempy*)
 - Do Kamienia (*do kańena*)
 - Od miejscowości Łaski do Łoje
 - Do Wielkiej Góry (*do řelģej guri*)
 - Na Hupceniaka (*na hupcenaķa*)
 - Na Strużkę (*na struské*) (na rów)
 - Do Kępy (*do kempy*)
 - Na Zofię (*na zořijjo*)
 - Na Szkołę (*na skouę*)
 - Na Kępę (*na kempe*)
 - Na Nakiel (*na naķeu*) – na półwysep
 - Do Kołów (*do kouuf*) (bili koły, ciągalı klepę, jezioro się potem podwyższyło)
 - Od wsi Łoje do wsi Makosieje
 - Na Dikomeja (*na dikomejia*)
 - Na Nakiel (*na naķeu*)
 - Na Topolki (*na topolki*)
 - Na Szpricak (*na řpricak*) [*Spritzenhaus* ‘remiza straźacka’]

Na Chmielewskiego (*na χήλεσκέγο*)

Na Matejuszczyka (*na matejusczyka*)

Na Gruńka (*na gruńka*)

Na Rzeczkę (*na řické*) (na rów)

Na Wysockiego (*na visockého*)

Od wsi Makosieje do wsi Koziki (*kožíki*) (tam jest niewątpliwie ż)

Na Rzekę (*na řéke*)

Na Imkę (*na imke*)

Na wodopój (*na vodopuj*)

Na Kina (*na kina*) nazwisko – *co klumpi robiu*

Na Trzcinie (*na třćini*)

Linówka Środkowo (*linufka srotkovo*) (4a)

Na Łubka (*na lupka*)

Na Gizę (*na gize*) (4b)

Na Kurzkalów Rów (*na kuškaluf ruf*)

Na Wierzby (*na žěrbi*)

Od miejscowości Koziki do wsi Sordachy

Na Koziki (*na kožíki*)

Na Rów (*na ruf*)

Na Romana (*Na romana*)

Uklejkowa (*uklejkova*)

W Buchtę (*v buchte*)

Na Marcina (*na marćina*) (Marcin Łask)

Na Plonskiego (*na puunského*)

Od miejscowości Sordachy do miejscowości Mrozy

Na Szkołę (*na skoue*)

Na Kudłatą Chojkę (*na kuduato chojke*)

Na Dadunę (*na dadune*)

Na Bobrana (*na bobrana*) (dawniej)

Na Kristochowica (*na kristochovíca, kristochojca*)

Na Wólfka (*na vulfka*)

Na Drabki (*na drapki*)

Do Górki (*do gurki*)

Na Kamień (*na kańeń*)

Na Rów (*na ruf*)

Na Brzozę (*na břozó*)

Na Olszycę (*na uolsice*)

Na Konia (*na końa*) (bo tam konia utopili)

Do Roga Ostrowu (*do roga uostrovu*)

Od miejscowości Mrozy do Szeligi (*seligi*)

W Buchtę (*v buchte*)

Na Janka (*na ĵankka*) (dawniej: *sandacova*)

Do Roga, Na Kamień (*do roĝa, na kańeń*)

Na Koślawą Wierzbę (*na koślawo źerbe, źerbe*)

Na Babę (*na babe*)

Na Zimową Droęę (*na źimovo droęę*)

Od wsi Szeligi do wsi Sędkki

Na mogiły (*na moĝiũĩ*)

W Buchtę za Mogiłami (*v buħteza moĝiũami*)

Na Grica (*na grica*)

W Drugą Buchtę od Buczków (*v drugo buħte do bučkof*)

Na Makuca (*na makuca*)

Na Ciesa (*na ćesa*) (nazwisko)

Do Roga (*do roĝa*)

Za Rogiem w Buchtę (*za roĝem v buħte*)

Na Gretkową stodołę (*Na gretkovo stodouę*)

Do Trzciny (*do tŗćiniĩ*)

Do Kamienia (*do kańeńa – do tego sroęęgo ũostrova*)

Między Szeligami a Sędkkami są trzy wyspy: *sentkoskiũ ostruf*, *bučkoski ũostruf* (koło wsi Buczki), *ũũieski ũostruf*.

Rękopisy notatek terenowych Janusza Siatkowskiego stanowią bardzo interesujące źródło do badań warsztatu pracy naukowca w kontekście upowszechniania wyników prac językoznawców prowadzonych w niedawnej przeszłości. Są jednak przede wszystkim dokumentem kompetentnego, fachowego podejścia do eksploracji na terenach o niełatwej przeszłości, naznaczonych politycznymi uwikłaniami.

Bibliografia

- Biolik Maria, 2010, *Nazwy toni rybackich i miejsc na jeziorach w pobliżu Szczytna*, „Prace Językoznawcze UWM”, z. XII, s. 21–37.
- Jacewicz Małgorzata, 2006, *Wybrane nazwy toni rybackich Wielkich Jezior Mazurskich*, [w:] *Onomastyka regionalna*, pod red. J. Dumy, Olsztyn 2006, s. 107–114.
- Zwoliński Przemysław, 1954, *Nazwy toni rybackich jeziora Śniardwy*, „Język Polski”, nr 4, s. 286–304.
- Strona internetowa: Gmina Kalinowo, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Kalinowo_\(gmina\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Kalinowo_(gmina)) [dostęp 11.07.2017].

Dorota Krystyna Rembiszewska
Institute of Slavic Studies at the Polish Academy of Sciences in Warsaw

**AN ANNOTATION TO THE MEMOIRS OF JANUSZ SIATKOWSKI ABOUT
HIS RESEARCH IN WARMIA AND MASURIA**

Summary

The article by Prof. Dorota Rembiszewska is an interesting supplement to the memoirs of Prof. Janusz Siatkowski from the University of Warsaw. He conducted fieldwork in the 1950s on the Polish language of Masurians, the inhabitants of the former German East Prussia, who found themselves within Polish borders after World War II. The researcher's notes are, as the author argues, a valuable source for the history of field linguistic research, but also a testimony to the post-war fate of Masurian inhabitants.

Keywords: Janusz Siatkowski, field linguistic studies, Masuria, native speakers, Polish language, East Prussia.